

SOCIALE VERANDERING: MODERNE EN POSTMODERNE SAMENLEVINGEN

Sociale verandering leidt vaak tot een combinatie van traditionele en moderne levenswijzen. Eskimo's hebben hun honden altijd gebruikt voor het trekken van hun sleeën. Tegenwoordig kunnen honden meeslepen op gemotoriseerde sneeuwmobielen.

▶ *Waarom* veranderen samenlevingen?

▶ *Hoe* stimuleren sociale bewegingen sociale verandering en hoe houden ze die tegen?

▶ *Wat* vinden sociologen positief aan de huidige samenleving en wat vinden zij negatief?

Het roodstenen flagsgebouw van vijf verdiepingen op 255 East Tenth Street, New York, staat er al meer dan een eeuw. In het jaar 1900 werd een van de 20 kleine appartementen die het gebouw telt bewoond door de 39-jarige Julius Streicher, de 33-jarige Christine Streicher en hun vier jonge kinderen. De Streichers waren uit Duitsland afkomstige immigranten en in 1885 in New York gearriveerd. Daar hadden zij elkaar ontmoet en waren zij getrouwd.

Waarschijnlijk beschouwden de Streichers zichzelf als succesvol. Julius had een kleine kledingwinkel, niet ver van het appartement. Christine deed het huishouden en zorgde voor de kinderen. Zij hadden, zoals de meeste mensen in die tijd, geen middelbareschooldiploma en werkten 10-12 uur per dag, zes dagen per week. Hun inkomen bedroeg ongeveer € 55 per maand of € 644 per jaar (een gemiddeld inkomen voor die tijd).

Ongeveer na deze tijd zouden ze iets meer dan € 12.120 per jaar verdienen, waarmee zij duidelijk onder de armoedegrens blijven. Hetzelfde appartement wordt op dit moment bewoond door Dorothy Sabo. Zij woont alleen, is 78 jaar en gepensioneerd lerares kunst in een nabijgelegen museum.

In veel opzichten is het leven van Sabo veel gemakkelijker dan dat van de Streichers. In de tijd van de Streichers was er geen elektriciteit en stromend water in het gebouw. De bewoners gebruikten kerosinelampen en kaarsen. Christine Streicher was elke maandag vrijwel de gehele dag bezig met de was. Zij moest het water bij een pomp aan het eind van de straat halen. Er was geen telefoon, geen televisie en natuurlijk ook geen computer. Voor Dorothy Sabo zijn deze gemakken vanzelfsprekendheden. Zij is niet rijk maar met wat zij aan pensioen en van de overheid ontvangt, verdient zij omgekeerd enkele malen meer dan de Streichers. Maar Sabo maakt zich wel zorgen. Over het milieu en over de opwarming van de aarde. Als de Streichers en hun buren zich in 1900 zorgen over het milieu gemaakt zouden hebben dan hadden zij waarschijnlijk de stank die van de straten omhoog steeg op het oog. Er reden nog nauwelijks auto's rond in New York in die tijd. Alle karren, koetsen en deiglijke wagens door paarden getrokken. Er liepen duizenden paarden in de stad die dagelijks 270.000 liter urine en 2,5 miljoen pond mest op straat deponeerden (Simon & Cannon, 2001).

De meeste mensen kunnen zich maar moeilijk voorstellen hoe anders het leven een eeuw geleden was. Het leven was niet alleen veel harder, het duurde ook veel korter. Uit statistieken blijkt dat de levensverwachting voor mannen destijds 47 jaar was, en voor vrouwen 49 jaar (momenteel 78 en 82 jaar).

Er is de afgelopen eeuw veel ten goede veranderd. Maar sociale veranderingen hebben niet alleen positieve gevolgen. Ze hebben ook negatieve gevolgen die onvoorziene nieuwe problemen veroorzaken. We zullen zien dat de grondleggers van de sociologie nogal gemengd waren in hun oordeel over de *moderne tijd*, over de veranderingen die de industriële revolutie teweegbracht. Hetzelfde geldt voor hedendaagse sociologen, zij laten zich zowel positief als negatief uit over de *postmoderne tijd*, over de veranderingen die de informaterevolutie en de postindustriële economie met zich mee hebben gebracht. Een ding is duidelijk: goed of niet, het tempo waarin veranderingen zich voltrekken ligt hoger dan ooit.

17.1 Wat is sociale verandering?

In de voorafgaande hoofdstukken hebben we ons met relatief constante of *statische* sociale patronen beziggehouden, zoals status en rol, sociale stratificatie en sociale instituties. We hebben ook aandacht besteed aan de *dynamische* krachten die onze manier van leven hebben gevormd, van technologische vernieuwingen tot het ontstaan van de bureaucratie en de groei van steden. Het zijn allemaal dimensies van *sociale verandering*, de *gedaanteranderingen die de cultuur en sociale instituties in de loop der tijd ondergaan*. Dit complexe proces heeft vier belangrijke kenmerken:

1 Sociale veranderingen vinden onophoudelijk plaats. Niets staat vast, behalve dat we doodgaan en belasting moeten betalen, is een oud gezegde. Maar onze ideeën over de dood hebben ingrijpende veranderingen ondergaan omdat onze levensverwachting de afgelopen honderd jaar bijna verdubbeld is. En in 1900 betaalden de meeste mensen, ook de Streichers, weinig of geen inkomstenbelasting. In de loop van de twintigste eeuw zijn de belastingen enorm gestegen, ze hebben gelijke tred gehouden met de groei van de overheid. Met andere woorden: vrijwel alles is aan verandering onderhevig.

Maar sommige samenlevingen veranderen sneller dan andere. In hoofdstuk 2 hebben we geconcludeerd dat de samenlevingen van jagers en verzamelaars uiterst langzaam veranderden, terwijl de leden van technologisch complexe samenlevingen in de loop van hun bestaan getuige kunnen zijn van significante veranderingen.

Noem de twee belangrijkste veranderingen die zich in jouw leven hebben voorgedaan. Licht je antwoord toe.

Het is ook waar dat sommige culturelementen sneller veranderen dan andere. Ogburns theorie over de *cultuurlag* (hoofdstuk 2) stelt dat de materiële cultuur (de wereld van objecten) sneller verandert dan de immateriële cultuur (de wereld van ideeën en attitudes). Bijvoorbeeld: de genetische technologie die wetenschappers in staat stelt om het leven te veranderen en misschien zelfs om het te creëren, heeft zich sneller ontwikkeld dan onze ethische normen ten aanzien van het toepassen van deze technologie (denk bijvoorbeeld aan discussies over het klonen van dieren en van menselijke cellen).

2 Sociale veranderingen zijn soms bewust, maar vaak ook niet gepland. Industriële samenlevingen proberen veel verandering actief te bevorderen. Wetenschappers zijn op zoek naar nieuwe vormen van energie, vervolgens proberen ons ervan te overtuigen dat we niet zonder iPod of een ander gadget kunnen. Maar we kunnen zelden alle gevolgen van geïnitieerde veranderingen overzien.

In 1900, toen de inwoners van Nederland voor vervoer en transport nog afhankelijk waren van paarden, verheugden mensen zich op de komst van motorvoertuigen. Daardoor zouden zij in een dag afstanden kunnen afleggen waar zij anders weken of maanden over zouden doen. Maar niemand kon voorzien welke gevolgen de mobiliteit die auto's mogelijk maken voor het leven in Nederland zou hebben: families die uit elkaar vallen omdat de leden zich in verschillende delen van het land vestigen, de gevolgen voor het milieu, de veranderingen in de stedenbouw (denk bijvoorbeeld aan zeden die gebouwd zijn na de uitvinding van de auto met veel brede wegen en parkeerplaatsen, zoals Almere of de herbouwde binnenstad van Rotterdam na het bombardement uit de Tweede Wereldoorlog). En niemand had het voor mogelijk gehouden dat er in Nederland per jaar ongeveer achthonderd dodelijke slachtoffers bij auto-ongelukken vallen.

Probeer een paar niet-verwachte gevolgen van de populariteit van iPods te bedenken, met name onder jongeren. Wat voor veranderingen lijken je waarschijnlijk?

3 Sociale veranderingen zijn vaak controversieel. Uit de geschiedenis van het motorvoertuig kunnen we afleiden dat sociale veranderingen zowel positieve als negatieve gevolgen kunnen hebben. Kapitalisten waren blij met de komst van de industriële revolutie, omdat de productiviteit en de winst stegen. Maar werknemers vreesden dat zij overbodig zouden worden en verzetten zich tegen de 'vooruitgang'.

Mensen zijn het niet eens over het antwoord op de vraag hoe we zouden moeten leven. Maar dat was in het verleden niet anders. Dat heeft tot gevolg dat sommige mensen de veranderingen in de interactiepatronen tussen man en vrouw, autochtoon en allochtoon, homo en hetero positief waarderen, terwijl anderen het maar niets vinden.

4 Sommige veranderingen doen meer ter zake dan andere. Sommige veranderingen (zoals modegrillen) zijn van voorbijgaande aard, terwijl andere, zoals de introductie van de computer,

zelf aan zet

zelf aan zet

Deze jongens doen mee aan een in 2005 gehouden *break dance*-wedstrijd. De competitie vond plaats in Chengdu, China. De muziek en de bijbehorende kleding en manier van dansen zijn erg populair in China. Een mooi voorbeeld van cultuurspreiding. Cultuurspatronen kunnen zich over de gehele wereld verspreiden maar het is de vraag of hun betekenis overal hetzelfde is. Zou de Chinese jeugd anders tegen hiphop aankijken dan jonge Afro-Amerikanen uit de VS, de bakermat van deze muziek? Welke verschillen kun je bedenken?

een langdurig karakter hebben en de hele wereld kunnen veranderen. Zal de informatierevolutie even belangrijk worden als de industriële revolutie? Ook de komst van de computer heeft positieve en negatieve gevolgen. De computer heeft nieuwe banen gecreëerd, terwijl andere banen verdwenen, de computer isoleert werknemers in kantoorruimtes, terwijl ze via wereldwijde elektronische netwerken met anderen kunnen communiceren; de computer maakt enorme hoeveelheden informatie toegankelijk, maar vormt ook een gevaar voor onze privacy.

17.2

De oorzaken van sociale verandering

Sociale veranderingen kennen veel oorzaken. In een wereld met een geavanceerde technologie op het gebied van communicatie en transport kan een verandering die op één plaats begint ook veranderen op andere locaties op gang brengen.

17.2.1

Cultuur en verandering

In hoofdstuk 2 hebben we drie belangrijke oorzaken van cultuurveranderingen genoemd. In de eerste plaats: *uitvindingen*, waaruit nieuwe objecten, ideeën en sociale patronen voortkomen. Het reketvoortstuwingsonderzoek dat in de jaren veertig van de vorige eeuw is begonnen, heeft tot het ontstaan van de geavanceerde ruimtevaart geleid. Deze technologie is voor ons een vanzelfsprekendheid. Het is niet uitgesloten dat aardig wat mensen in de eenentwintigste eeuw een ruimtevlucht zullen maken. De eerste commerciële ruimtevluchten zijn al een feit.

In de tweede plaats: *ontdekkingsen*, die mensen doen als zij al bestaande verschijnselen ontdekken. De medische vooruitgang geeft ons steeds meer inzicht in het functioneren van het menselijk lichaam. Ontdekkingen op medisch gebied hebben niet alleen een direct effect op de gezondheid van mensen, ze hebben ook de levensverwachting verlengd en daarmee de vergrijzing van onze samenleving op gang gebracht (zie hoofdstuk 3).

In de derde plaats: *spreiding*, de veranderingen die het gevolg zijn van de verspreiding van producten, mensen en informatie van de ene samenleving naar de andere. Ralph Linton (1937a) onderkende al dat veel culturelementen die de inwoners van de VS gewoon vinden uit andere landen afkomstig zijn. Bijvoorbeeld: de stof die voor kleding gebruikt wordt, stamt uit Azië, klokken komen oorspronkelijk uit Europa en muntgeld uit Turkije (zie ook Wolf, 1982).

Materiële zaken veranderen sneller dan culturele ideeën. Bijvoorbeeld de ontwikkelingen op het gebied van klonen gaan sneller dan de ontwikkeling van onze ideeën over de vraag of en wanneer deze ontwikkelingen moreel gewenst zijn.

17.2.2

Conflict en verandering

De bestaande ongelijkheid en conflicten in een samenleving brengen ook veranderingen teweeg. Karl Marx zag de klassenstrijd als de motor die een samenleving van het ene naar het andere historische tijdperk voert. Volgens hem zou de strijd tussen kapitalisten en arbeiders in industrieel-kapitalistische samenleving uiteindelijk tot een socialistisch productiestelsel leiden.

In de 125 jaar die na de dood van Marx zijn verstreken is zijn model in de praktijk door de tijd irgehaald; de wereld is meer veranderd dan Marx kon voorzien. Maar in theoretische zin blijft het een verhelderend model. Wat Marx wel goed gezien heeft is dat ongelijkheid (niet alleen met betrekking tot klasse, maar ook ten aanzien van ras en gender) in elke samenleving veranderingen afdwingt die het bestaan van mensen moeten verbeteren.

17.2.3

Ideëen en verandering

Max Weber heeft ook bijgedragen tot ons inzicht in sociale verandering. Weber onderkende dat conflicten veranderingen kunnen inlijden, maar herleidde de meeste sociale veranderingen tot ideeën. Bijvoorbeeld: mensen met charisma (zoals Martin Luther King) kunnen een boodschap uitdragen die de wereld verandert.

De betekenis van ideeën blijkt volgens Weber ook uit het feit dat de religieuze overtuigingen van het protestantsme de verspreiding van de industriële revolutie mogelijk maakten (zie hoofdstuk 15). Het feit dat het industriële kapitalisme primair tot ontwikkeling kwam in die delen van West-Europa waar het protestantse arbeidsethos domineerde, toonde volgens Weber (1958, oorspronkelijk 1904-05) de kracht van ideeën aan.

17.2.4

Demografische veranderingen

Ook de samenstelling van de bevolking speelt een rol in veranderingsprocessen. Het gemiddelde Nederlandse huishouden was in 1900 bijna twee keer zo groot als tegenwoordig (4,5-2,3 personen). Vrouwen krijgen minder kinderen en meer mensen zijn alleenwonend. In hoofdstuk 3 bleek dat in het jaar 2007 14 procent van de bevolking van Nederland 65 jaar of ouder was, ruim twee keer zo veel als in 1900. Omstreeks het jaar 2050 zal 24 procent van de Nederlandse bevolking uit senioren bestaan (ivm.nl). Het medisch onderzoek en de gezondheidszorg zijn al sterk op deze bevolkingsgroep afgestemd en er zullen nog talrijke veranderingen plaatsvinden om aan de behoeften van het groeiende aantal oudere consumenten te voldoen (bijvoorbeeld met betrekking tot woningen en huishoudelijke producten).

Migratie (binnen een samenleving en tussen verschillende samenlevingen) is ook een demografische factor die veranderingen teweegbrengt. Tussen 1870 en 1930 kwamen er tientallen miljoenen immigranten naar de VS die zich in de industriesteden vestigden. Van het Amerikaanse platteland trokken ook nog eens miljoenen mensen naar de stad. De gemeenschappen op het platteland namen in omvang af, de steden groeiden. Tegen 1920 was het land veranderd in een verstedelijkte maatschappij. Vandaag de dag zien we soortgelijke veranderingen: mensen uit het noorden van de VS verhuizen naar het zonnige zuiden en verminderen zich daar met immigranten uit Latijns-Amerika en Azië.

Nederland was tot midden vorige eeuw vooral een emigratieland, er vertrokken meer mensen uit Nederland dan er binnenkwamen. Vanaf eind jaren vijftig begint dit beeld te veranderen. De Nederlandse industrie had een nijpend tekort aan ongeschoolde (gast)arbeiders. Deze kwamen uit de landen aan de Middellandse Zee. Vanaf de jaren zeventig kwamen er veel immigranten als gevolg van gezinshereniging en gezinsvorming naar Nederland. Vanaf de jaren negentig kwamen er steeds meer asielzoekers als migrant naar Nederland en na 2002 sloeg de immigratiegolf weer langzaam om in een emigratietrend (ivm.nl).

17.2.5

Sociale bewegingen en verandering

De activiteiten die mensen ontplooiën kunnen ook sociale veranderingen teweegbrengen. Mensen organiseren zich in *sociale bewegingen*, *georganiseerde activiteiten die sociale verandering beogen of willen tegenhouden*. De geschiedenis van Nederland en Europa kent allerlei sociale bewegingen, variërend van de georganiseerde strijd voor onafhankelijkheid tot hedendaagse organisaties die zich voor of tegen abortus, mensenrechten, dierenrechten, armoede, homoseksualiteit of het milieu uitspreken.

Typen sociale bewegingen

Onderzoekers classificeren sociale bewegingen aan de hand van het type verandering dat zij nastreven (Aberle, 1966; Cameron, 1966; Blumer, 1969). Wie er wordt veranderd is bijvoorbeeld een variabele: sommige bewegingen richten zich op specifieke mensen, andere willen iedereen veranderen. De mate van verandering is een tweede variabele. Sommige bewegingen beogen afgebakende veranderingen,

terwijl andere een radicale verandering van de maatschappij nastreven. Het combineren van deze variabelen resulteert in vier typen (zie figuur 17.1).

Helende sociale bewegingen zijn het minst bedreigend omdat zij overzienbare veranderingen bij niet meer dan een deel van de bevolking beogen. Zij willen mensen helpen om hun leven anders in te richten. De Amerikaanse *Promise Keepers* ('Beloftehouders') zijn een voorbeeld van een helende sociale beweging. Mannen worden gestimuleerd om een meer spiritueel leven te gaan leiden en hun gezin meer ondersteuning te geven.

Bepijndende sociale bewegingen richten zich eveneens op specifieke individuen maar beogen radicale veranderingen. Zij willen mensen helpen om hun leven te redden. Bijvoorbeeld: Anonieme Alcoholisten (AA) is een organisatie die mensen met een alcoholverslaving wil helpen om van hun verslaving af te komen. Deze bewegingen willen vooral een gebrek, in dit voorbeeld alcoholisme, helpen herstellen. *Herormende sociale bewegingen* hebben gelimiteerde veranderingen op het oog maar richten zich wel op iedereen. De milieubeweging probeert iedereen te interesseren voor de bescherming van de natuurlijke omgeving.

Revolutionaire sociale bewegingen zijn het meest extreem, zij sneven naar een radicale verandering van de samenleving. Deze bewegingen, uiterst links en uiterst rechtse groeperingen, kunnen specifieke doelen voor ogen hebben maar zich ook verliezen in utopistische dromen.

Ben je ooit actief geweest in een sociale beweging of getuige geweest van een actie van een sociale beweging? Tot welk type behoorde deze beweging?

De pubiciteit zoeken

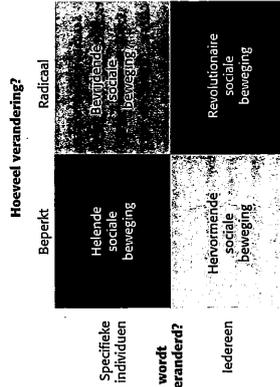
In 1981 kwamen de Amerikaanse Centers for Disease Control and Prevention een vreemde ziekte op het spoor die dodelijk bleek te zijn en vooral slachtoffers onder homoseksuelen maakte. De ziekte werd later bekend als aids (*acquired immune deficiency syndrome*). Er werd hoewel het een dodelijke ziekte bleek te zijn weinig aandacht aan besteed, zowel door het publiek als door de massamedia. Het duurde vijf jaar voordat het publiek zich bewust werd van het toenemende aantal doden en aids als een ernstig sociaal gevaar begon te zien.

Deze verandering was het resultaat van **het zoeken van de pubiciteit, pogingen in het werk stellen om het publiek en de overheid ervan te overtuigen dat het belangrijk is dat zij zich achter een sociale beweging scharen om een bepaald probleem aan te pakken**. Met andere woorden: er kan een sociale beweging ontstaan als een bepaald vraagstuk als een probleem wordt gedefinieerd dat om publieke aandacht eist. Het begint meestal bij een kleine groep mensen. In het geval van aids: in een aantal steden (vooral San Francisco, New York en in Nederland: Amsterdam) kwam de homogenieusheid in het geweer om mensen van het gevaar van deze dodelijke ziekte te overtuigen. De sociale beweging wordt sterker zodra de massamedia en overheidsfunctionarissen aandacht aan het probleem gaan besteden.

Figuur 17.1 Vier typen van sociale bewegingen

Er bestaan vier soorten sociale bewegingen; de indeling is gebaseerd op de doelgroep en de aard van de beoogde verandering.

Bron: Gebaseerd op Aberle, 1966.

Er is inmiddels veel aandacht besteed aan aids en er wordt continu onderzoek verricht naar een remedie voor deze dodelijke ziekte. Er zijn legio problemen die zich voor het voeren van actie lenen. Een recent voorbeeld uit Amerika is een beweging die een verbod wil op het gebruik van mobiele telefoons tijdens het autorijden. Deze beweging stelt dat mobiliteit bellen in de auto per jaar duizenden ongelukken veroorzaakt. Sommige staten hebben inmiddels een verbod uitgevaardigd, andere hebben het in overweging genomen. In Nederland zijn er bewegingen actief die stellen dat de straling van zendmasten voor mobiele telefoons schadelijk is voor de gezondheid. Of, een ander voorbeeld, de stichting Wakker Dier, die de gehele bio-industrie wil afschaffen.

Het verklaren van sociale bewegingen

Sociologen hebben verschillende verklaringen voor het ontstaan van sociale bewegingen gegeven. De *deprivatietheorie* stelt dat sociale bewegingen ontstaan onder mensen die zich in een bepaald opzicht achtergesteld voelen, bijvoorbeeld met betrekking tot inkomens, veilige arbeidsomstandigheden of politieke rechten. Of we ons achtergesteld voelen, hangt natuurlijk ook van onze eigen verwachtingen af. Dus mensen verenigen zich naar aanleiding van een **relatieve deprivatie, een waargenomen vorm van misleiding die het gevoel is van een bepaalde vergelijking**. Vandaar ook dat sociale bewegingen niet alleen in periodes dat het slecht gaat ontstaan maar ook in periodes dat het goed gaat. Of mensen zich misdeeld of achtergesteld voelen hangt af van hun perceptie van hun eigen situatie als zij deze met die van anderen vergelijken (Davies, 1962; Merton, 1968).

De *massamaatschappijtheorie* stelt dat sociale bewegingen sociaal geïsoleerde mensen aantrekken die op die wijze een gevoel van identiteit en een doel proberen te krijgen. Sociale bewegingen hebben volgens deze theorie niet alleen een politieke maar ook een persoonlijke agenda (Melucci, 1989).

De *middelen-mobiliteittheorie* verbindt het succes van een sociale beweging aan het feit of een beweging over voldoende middelen kan beschikken, zoals geld, arbeid en de massamedia. Omdat de meeste sociale bewegingen klein beginnen moeten ze hulp van buitenaf inroepen om die bronnen aan te kunnen boren die ze nodig hebben om hun missie te volbrengen (Meyer & Whittier, 1994; Valocchi, 1996; Zhao, 1998).

De *cultuurtheorie* wijst erop dat een sociale beweging niet alleen afhankelijk is van geld en andere materiële bronnen, maar ook van culturele symbolen. Mensen moeten een bepaalde visie op het onrecht in de wereld delen voordat zij in actie willen komen. Daarnaast hebben specifieke symbolen (zoals de beelden van het brandende World Trade Center na de aanvallen van 11 september) er toe bijgedragen dat mensen zich achter de militaire campagnes in Afghanistan en Irak hebben geschaard (McAdam et al., 1996, p. 6; Williams, 2002).

De *theorie van nieuwe sociale bewegingen* zet uiteen dat de recente sociale bewegingen die zich in de postindustriële samenleving manifesteren een eigen karakter hebben. Zij richten zich niet op lokale kwesties maar zijn nationaal of internationaal georiënteerd en houden zich vooral bezig met vraagstukken die met de kwaliteit van leven te maken hebben, zoals het milieu, de wereldvrede of dierenrechten, en niet zozeer met meer traditionele economische kwesties. Een voorbeeld hiervan zijn de antiglobalisten. De grotere reikwijdte van hedendaagse sociale bewegingen is het gevolg van het feit dat regeringen en gewone mensen (via de massamedia en de nieuwe informatietechnologie) nauwere betrekkingen met elkaar onderhouden (Kritesi, 1989; Pakulski, 1993; Jenkins & Wallace, 1996).

En ten slotte de *politieke-economietheorie*. Dit is een marxistische benadering die ervan uitgaat dat sociale bewegingen in kapitalistische samenlevingen ontstaan omdat het kapitalistische systeem niet aan de behoeften van de meerderheid van de bevolking tegemoetkomt. Ondanks de grote economische productiviteit verkeert de Amerikaanse samenleving in een crisis. Miljoenen mensen kunnen geen goede baan vinden, leven onder de armoedegrens en moeten het zonder ziektekostenverzekering doen. Er ontstaan sociale bewegingen als werknemers zich organiseren om hogere lonen te eisen, als mensen de straat op gaan voor een algemene ziektekostenverzekering of te protesteren tegen een overheid (2000). In de Europese verzorgingsstaten is deze kapitalistische tegenstelling veel minder groot, want veel sociale behoeften van burgers worden afgedekt door de staat. Maar op het gebied van sociale bewegingen tegen oorlogsvoering heeft Nederland in de jaren tachtig van de vorige eeuw wel een reputatie opgebouwd. Een half miljoen mensen ging in Amsterdam en later in Den Haag de straat op om te protesteren tegen kernwapens en speciaal de neutronbom.

Sociale bewegingen krijgen vaak veel energie door het gebruik van krachtige visuele beelden. Dit is een van de grondgedachten van de cultuurtheorie. Deze foto uit de tweede wereldoorlog van zes Amerikaanse soldaten die de Amerikaanse vlag op het kleine eiland Iwo Jima in de stille Zuidzee planten, gaf de moraliteit van de mensheid een geweldige impuls. Later vormde deze foto het uitgangspunt voor een herdenkingsmonument (overigens bleek de foto later niet een actiefoto, maar een foto van een geïmagineerd beeld). De tweede foto is ongeveer 25 jaar later genomen. Kinderen rennen weg na een napalm-aanval van Amerikaanse vliegtuigen. Het meisje in het midden van de foto heeft haar brandende kleren van zich af geworpen. Deze foto versterkte de positie van de sociale beweging tegen de Vietnamoorlog.

Fasen in het leven van sociale bewegingen

De ontwikkeling van sociale bewegingen verloopt gewoonlijk in vier fasen: opkomst, groei, bureaucratisering en neergang. Sociale bewegingen ontstaan als mensen vinden dat de situatie verbeterd moet worden. Sommige bewegingen, zoals die van de burgerrechten en de vrouwenbeweging, worden uit wijdverbreide ontevredenheid geboren. Andere bewegingen ontstaan als een kleine groep mensen de bevolking probeert te mobiliseren, bijvoorbeeld in het geval van aids.

Er is sprake van groei als een sociale beweging zichzelf definieert, een strategie ontwikkelt voor het werven van nieuwe leden en vervolgens naar buiten treedt. De leiders stippelen het beleid uit en welke tactiek er gevolgd zal worden, bijvoorbeeld demonstraties of marsen om de aandacht van de media te trekken.

Naarmate het aantal leden toeneemt en de beweging over meer middelen kan beschikken, kunnen sociale bewegingen gaan bureaucratiseren. Het voortbestaan van een beweging hangt op den duur niet meer zozeer af van het charisma en de talenten van een paar leiders maar van de aanwezigheid van een professionele staf, denk bijvoorbeeld aan Greenpeace of Amnesty International. Sociale bewegingen verdwijnen weer als de bronnen opdrogen, de groep onder de opgeroepen samenwerking bezwijkt of wanneer de leden hun doel hebben bereikt en hun belangstelling verliezen. Sommige gevestigde organisaties overleven hun oorspronkelijke doel en gaan zich op nieuwe doelen richten. Andere verliezen het contact met hun oorspronkelijke uitgangspunt (het veranderen van de samenleving) en worden deel van het 'systeem' (Piven & Cloward, 1977; Miller, 1983). De milieubeweging is een goed voorbeeld van het laatste, er is tegenwoordig nauwelijks nog een politieke partij die het milieu onbelangrijk vindt.

172.6

Rampen: onverwachte veranderingen

Sommige veranderingen zijn het gevolg van onverwachte en onwelkome gebeurtenissen. Een ramp is een meestal onverwachte gebeurtenis die extreem veel schade (bij mensen en in materieel opzicht) veroorzaakt. We kunnen drie soorten rampen onderscheiden.* Overstromingen, aardbevingen, bosbranden en andere technologische rampen. Een technologische ramp wordt vaak als een ongeplukt beschouwd, maar meestal komen ze voort uit ons onvermogen om de technologie afdoende te beheersen. Voorbeelden zijn de ramp met de Tsjernobyl-kerncentrale in de Oekraïne (1986) en de ramp met de spaceshuttle *Challenger* in 1986, toen deze na 73 seconden na de start uit elkaar spatte. Het derde type is de *intentionele ramp*, waarbij een of meer groeperingen anderen bewust wat aandoen. Voorbeelden zijn oorlogen, ter-

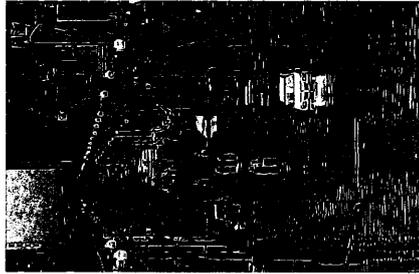
* De twee eerste typen zijn gebaseerd op Erikson (2005). Het derde type is een toevoeging van John Macdonald.

roristische aanvallen en de genocide in Joegoslavië (1992-1995), Rwanda (2000) en Darfur (2006). De omvang van de door een ramp veroorzaakte schade wordt soms pas jaren later duidelijk. Zie het voorbeeld 'Sociologie in de praktijk' van een technologische ramp die nog steeds (50 jaar later) zijn uitwerking op de betrokkenen en hun nakomelingen heeft.

Kai Erikson (1976; 1994; 2005a) heeft onderzoek gedaan naar alle mogelijke rampen (overstromingen, kernrampen, olierampen en genocide). Hij formuleerde drie belangrijke conclusies over de sociale gevolgen van rampen. In de eerste plaats: we weten dat rampen immateriële en materiële schade veroorzaken, maar wat de meeste mensen niet weten is dat ze ook veel schade toebrengen aan de gemeenschap. Een dambreuk in Buffalo Creek (West Virginia) in 1972 veroorzaakte 125 doden en vermistigde 1000 huizen waardoor 4000 mensen geen dak meer boven hun hoofd hadden. De bewoners waren verlamd, niet alleen door het verlies van familieleden en kennissen, maar ook door het verlies van hun wijze van bestaan. We zijn nu ruim 35 jaar verder. Nog steeds is het gemeenschapsleven niet wat het voor de ramp was. In de woorden van Erikson: we weten wanneer een ramp is begonnen maar niet wanneer die eindigt.

In de tweede plaats: de sociale schade van een ramp is ernstiger als er giftige stoffen bij betrokken waren, wat meestal het geval is bij technologische rampen. Bijvoorbeeld bij de straling die het Amerikaanse eilandje Urtrik Island trof. De bewoners voelden zich 'vergiftigd' omdat zij blootgesteld waren aan een gevaarlijke stof waarvoor zij bang waren en waarover ze geen controle hadden. De mensen in de Oekraïne voelden zich net zo na de explosie in de kerncentrale van Tsjernobyl (1986) en het vrijkomen van de straling.

In de derde plaats: de sociale schade is het grootst als de ramp door mensen is veroorzaakt. Bijvoorbeeld door nonchalance of onzorgvuldigheid (bij technologische rampen) of bewuste handelingen (bij intentionele rampen). Het idee 'andere mensen zullen ons niets aandoen' is een van de grondslagen van het sociale leven, aldus Erikson. Maar als anderen onzorgvuldig (in het geval van *Exxon Valdez*) of doelbewust (de genocide in voormalig Joegoslavië) te werk zijn gegaan dan raken de overlevenden hun vertrouwen in andere mensen kwijt, en misschien wel voorgoed.

Sociologen classificeren rampen in drie soorten. De orkaan Katrina die in New Orleans voor enorme overstromingen zorgde is een voorbeeld van een natuurlijke ramp. Het aan de grond lopen (1989) van de Exxon Valdez (ruim 40 miljoen ruwe liter olie verdween bij Alaska in zee) was een technologische ramp. Het afschieten van honderdduizenden en het verdrijven van miljoenen mensen in de regio Darfur (Sudan) is een voorbeeld van een intentionele ramp.